

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 3ης Απριλίου 2014*

«Προδικαστική παραπομπή — Περιβάλλον — Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας — Οδηγία 92/43/ΕΟΚ — Τόποι κοινοτικής σημασίας — Αναθεώρηση του προστατευτικού καθεστώτος ενός τέτοιου τόπου σε περίπτωση επελεύσεως φαινομένων ρυπάνσεως ή υποβαθμίσεως του περιβάλλοντος — Εθνική νομοθεσία που δεν προβλέπει τη δυνατότητα των ενδιαφερομένων να ζητούν μια τέτοια αναθεώρηση — Παροχή στις αρμόδιες εθνικές αρχές διακριτικής ευχέρειας να κινήσουν αυτεπαγγέλτως διαδικασία αναθεωρήσεως του εν λόγω προστατευτικού καθεστώτος»

Στην υπόθεση C-301/12,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Consiglio di Stato (Ιταλία), με απόφαση της 29ης Μαΐου 2012, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 20 Ιουνίου 2012, στο πλαίσιο της δίκης

Cascina Tre Pini Ss

κατά

Ministero dell’Ambiente e della Tutela del Territorio e del Mare,

Regione Lombardia,

Presidenza del Consiglio dei Ministri,

Consorzio Parco Lombardo della Valle del Ticino,

Comune di Somma Lombardo,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta, πρόεδρο τμήματος, J. L. da Cruz Vilaça, Γ. Αρέστη (εισηγητή), J.-C. Bonichot και A. Arabadjiev, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: A. Impellizzeri, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ’ ακροατηρίου συζητήσεως της 16ης Μαΐου 2013,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Cascina Tre Pini Ss, εκπροσωπούμενη από την E. Cicigoi, avvocatessa,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον A. De Stefano, avvocato dello Stato,
- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Smolek και D. Hadroušek,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την F. Moro και τον L. Banciella,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 20ής Ιουνίου 2013,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 9 και 11 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ L 206, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με την Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Δημοκρατίας της Κύπρου, της Δημοκρατίας της Λεττονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας, και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2003, L 236, σ. 33, στο εξής: οδηγία 92/43).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Cascina Tre Pini Ss (στο εξής: Cascina), εταιρίας ιταλικού δικαίου, και, αφετέρου, του Ministero dell'Ambiente e della Tutela del Territorio e del Mare (Υπουργείου Περιβάλλοντος και Προστασίας των χερσαίων και θαλάσσιων περιοχών, στο εξής: Υπουργείο), της Regione Lombardia (Περιφέρειας της Λομβαρδίας), της Presidenza del Consiglio dei Ministri (προεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου), του Consorzio Parco Lombardo della Valle del Ticino (ενώσεως του φυσικού πάρκου Λομβαρδίας της κοιλάδας του Ticino) και της Comune di Somma Lombardo (κοινότητας της Somma Lombardo), σχετικά με διαδικασία αναθεωρήσεως του προστατευτικού καθεστώτος τόπου κοινοτικής σημασίας (στο εξής: ΤΚΣ) ενός τόπου περιλαμβάνοντος έκταση της οποίας την κυριότητα έχει η Cascina.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 2 της οδηγίας 92/43, που ορίζει τους σκοπούς αυτής, έχει ως εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία σκοπό έχει να συμβάλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών όπου εφαρμόζεται η Συνθήκη [ΕΚ].

2. Τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται σύμφωνα με την παρούσα οδηγία αποσκοπούν στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.

3. Κατά τη λήψη μέτρων σύμφωνα με την παρούσα οδηγία, λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.»

4 Το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής, με το οποίο δημιουργείται το δίκτυο Natura 2000, προβλέπει τα εξής:

«1. Συνίσταται ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών [διατήρησης] [στο εξής: ΕΖΔ], επονομαζόμενο “Natura 2000”. Το δίκτυο αυτό, που αποτελείται από τους τόπους όπου ευρίσκονται τύποι φυσικών οικοτόπων που εμφανίζονται στο παράρτημα I και τους οικοτόπους των ειδών που εμφανίζονται στο παράρτημα II, πρέπει να διασφαλίζει την διατήρηση ή, ενδεχομένως, την αποκατάσταση σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των τύπων φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής κατανομής των ειδών αυτών.

Το δίκτυο “Natura 2000” περιλαμβάνει και τις ζώνες ειδικής προστασίας που έχουν ταξινομηθεί από τα κράτη μέλη σύμφωνα με τις διατάξεις της οδηγίας 79/409/ΕΟΚ [του Συμβουλίου, της 2ας Απριλίου 1979, περί της διατήρησης των αγρίων πτηνών (ΕΕ ειδ. έκδ. 15/001, σ. 202)].

2. Κάθε κράτος μέλος συμβάλλει στη σύσταση του Natura 2000 ανάλογα με τα είδη φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων των ειδών τα οποία αναφέρει η παράγραφος 1, που υπάρχουν στο έδαφός του. Προς το σκοπό αυτό κάθε κράτος μέλος ορίζει, σύμφωνα με το άρθρο 4, τόπους ως [ΕΖΔ], λαμβάνοντας υπόψη του τους σκοπούς που αναφέρει η παράγραφος 1.

3. Τα κράτη μέλη, στις περιπτώσεις που κρίνουν ότι τούτο απαιτείται, καταβάλλουν προσπάθειες να βελτιώσουν την οικολογική συνοχή του Natura 2000 χάρη στη διατήρηση και, ενδεχομένως, στην ανάπτυξη στοιχείων του τοπίου, πρωταρχικής σημασίας για την άγρια πανίδα και χλωρίδα, τα οποία αναφέρει το άρθρο 10.»

5 Το άρθρο 4 της οδηγίας 92/43 εκθέτει λεπτομερώς τη διαδικασία κατάρτισης του καταλόγου των ΤΚΣ ως ακολούθως:

«1. Κάθε κράτος μέλος, βασιζόμενο στα κριτήρια που ορίζονται στο παράρτημα III (στάδιο 1) και στις σχετικές επιστημονικές πληροφορίες, προτείνει έναν κατάλογο τόπων, όπου υποδεικνύεται ποιοι τύποι φυσικών οικοτόπων από τους αναφερόμενους στο παράρτημα I και ποια τοπικά είδη από τα απαριθμούμενα στο παράρτημα II απαντώνται στους εν λόγω τόπους. [...] Τα κράτη μέλη προτείνουν, ενδεχομένως, προσαρμογή του εν λόγω καταλόγου βάσει των αποτελεσμάτων της εποπτείας που αναφέρεται στο άρθρο 11.

Ο κατάλογος διαβιβάζεται στην Επιτροπή μέσα σε μια τριετία από τη γνωστοποίηση της παρούσας οδηγίας ταυτόχρονα με τις πληροφορίες για κάθε τόπο. [...]

2. Η Επιτροπή, βασιζόμενη στα κριτήρια του παραρτήματος III (στάδιο 2) και στα πλαίσια [κάθε] μιας από τις επτά βιογεωγραφικές περιοχές που αναφέρονται στο στοιχείο γ', σημείο iii, του άρθρου 1 και του συνόλου του εδάφους που αναφέρεται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, καταρτίζει, σε συμφωνία με καθένα από τα κράτη μέλη και βάσει των καταλόγων των κρατών μελών, σχέδιο καταλόγου [ΤΚΣ] όπου καθίστανται πρόδηλοι οι τόποι στους οποίους απαντούν ένας ή περισσότεροι τύποι φυσικών οικοτόπων προτεραιότητας ή ένα ή περισσότερα είδη προτεραιότητας.

[...]

Ο κατάλογος των τόπων των επιλεγμένων ως τόπων κοινοτικής σημασίας [ΤΚΣ], στον οποίο καταδεικνύονται οι τόποι όπου απαντώνται ένας ή περισσότεροι τύποι φυσικών οικοτόπων προτεραιότητας ή ένα ή περισσότερα είδη προτεραιότητας καταρτίζεται από την Επιτροπή με την διαδικασία του άρθρου 21.

3. Ο προβλεπόμενος στην παράγραφο 2 κατάλογος καταρτίζεται μέσα σε μια εξαετία από την κοινοποίηση της παρούσας οδηγίας.

4. Όταν ένας [ΤΚΣ], υπ' αυτή του την ιδιότητα, επιλέχθηκε δυνάμει της διαδικασίας της παραγράφου 2, το οικείο κράτος μέλος ορίζει τον εν λόγω τόπο ως [ΕΖΔ] το ταχύτερο δυνατόν και, το αργότερο, μέσα σε μια εξαετία, καθορίζοντας τις προτεραιότητες σε συνάρτηση με τη σημασία των τόπων για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, ενός τύπου φυσικών οικοτόπων του παραρτήματος Ι ή ενός είδους του παραρτήματος ΙΙ και για τη συνεκτικότητα του Natura 2000, καθώς και σε συνάρτηση με τους κινδύνους υποβάθμισης ή καταστροφής που επαπειλούν τους εν λόγω τόπους.

5. Μόλις ένας τόπος εγγραφεί στον κατάλογο του τρίτου εδαφίου της δεύτερης παραγράφου, υπόκειται στις διατάξεις των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 6.»

6 Το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο έχει εφαρμογή στις ΕΖΔ, προβλέπει στις παραγράφους 2 έως 4 τα ακόλουθα:

«2. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε στις [ΕΖΔ] να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων ειδών, καθώς και οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη για τα οποία οι ζώνες έχουν ορισθεί, εφόσον οι ενοχλήσεις αυτές θα μπορούσαν να έχουν επιπτώσεις σημαντικές όσον αφορά τους στόχους της παρούσας οδηγίας.

3. Κάθε σχέδιο, μη άμεσα συνδεόμενο ή αναγκαίο για τη διαχείριση του τόπου, το οποίο όμως είναι δυνατόν να επηρεάζει σημαντικά τον εν λόγω τόπο, καθεαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια, εκτιμάται δεόντως ως προς τις επιπτώσεις του στον τόπο, λαμβανομένων υπόψη των στόχων διατήρησής του. Βάσει των συμπερασμάτων της εκτίμησης των επιπτώσεων στον τόπο και εξαιρουμένης της περίπτωσης των διατάξεων της παραγράφου 4, οι αρμόδιες εθνικές αρχές συμφωνούν για το οικείο σχέδιο μόνον αφού βεβαιωθούν ότι δεν θα παραβιάσει την ακεραιότητα του τόπου περί του οποίου πρόκειται και, ενδεχομένως, αφού εκφρασθεί πρώτα η δημόσια γνώμη.

4. Εάν, παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων και ελλείψει εναλλακτικών λύσεων, ένα σχέδιο πρέπει να πραγματοποιηθεί για άλλους επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, περιλαμβανομένων λόγων κοινωνικής ή οικονομικής φύσεως, το κράτος μέλος λαμβάνει κάθε αναγκαίο αντισταθμιστικό μέτρο ώστε να εξασφαλισθεί η προστασία της συνολικής συνοχής του Natur[a] 2000. Το κράτος μέλος ενημερώνει την Επιτροπή σχετικά με τα αντισταθμιστικά μέτρα που έλαβε.

[...]»

7 Το άρθρο 9 της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Η Επιτροπή, ενεργώντας σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 19, θα προβαίνει κατά περιόδους σε εκτίμηση της συμβολής του Natura 2000 στην πραγματοποίηση των στόχων που αναφέρονται στα άρθρα 2 και 3. Κατ' αυτή την εκτίμηση είναι δυνατόν να εξετάζεται ο αποχαρακτηρισμός μιας [ΕΖΔ], όταν η φυσική εξέλιξη, διαπιστούμενη χάρη στην εποπτεία που προβλέπεται στο άρθρο 11, το δικαιολογεί.»

8 Το άρθρο 11 της οδηγίας 92/43 ορίζει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν την εποπτεία της κατάστασης της διατήρησης των ειδών και των οικοτόπων που αναφέρει το άρθρο 2, λαμβάνοντας υπόψη τους κυρίως τους τύπους φυσικών οικοτόπων προτεραιότητας και τα είδη προτεραιότητας.»

Το ιταλικό δίκαιο

- 9 Το άρθρο 1 του διατάγματος 357 του Προέδρου της Δημοκρατίας περί εφαρμογής της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ όσον αφορά τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (decreto del Presidente della Repubblica n° 357 — Regolamento recante attuazione della direttiva 92/43/CEE relativa alla conservazione degli habitat naturali e seminaturali, nonché della flora e della fauna selvatiche), της 8ης Σεπτεμβρίου 1997 (τακτικό συμπλήρωμα στην *GURI* [Επίσημη εφημερίδα της Ιταλικής Δημοκρατίας] αριθ. 248, της 23ης Οκτωβρίου 1997), όπως ίσχυε στη διαφορά της κύριας δίκης (στο εξής: DPR 357/97), ορίζει το πεδίο εφαρμογής του DPR 357/97 ως ακολούθως:

«1. Η παρούσα πράξη διέπει τις διαδικασίες λήψης των μέτρων τα οποία προβλέπει η οδηγία [92/43] όσον αφορά τη διατήρηση των φυσικών και μερικώς φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, προς διαφύλαξη της ποικιλίας των ειδών με τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων που περιλαμβάνονται στο παράρτημα Α, καθώς και των ειδών πανίδας και χλωρίδας που μνημονεύονται στα παραρτήματα Β, D και Ε της παρούσας πράξεως.

2. Οι προβλεπόμενες από την παρούσα πράξη διαδικασίες αποσκοπούν στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.

3. Οι διαδικασίες που διέπονται από την παρούσα πράξη λαμβάνουν υπόψη τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και τις περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.

[...]»

- 10 Το άρθρο 3 του DPR 357/97 έχει ως ακολούθως:

«1. Οι Περιφέρειες και οι Αυτόνομες επαρχίες του Trento και του Bolzano συντάσσουν κατάλογο των τόπων στους οποίους απαντώνται οι τύποι φυσικών οικοτόπων που περιλαμβάνονται στο παράρτημα Α και οι οικοτόποι που περιλαμβάνονται στο παράρτημα Β· γνωστοποιούν τον κατάλογο αυτό στο Υπουργείο Περιβάλλοντος και Προστασίας του Εδάφους προκειμένου αυτό να διαβιβάσει στην Επιτροπή [...] τον κατάλογο των προτεινόμενων [ΤΚΣ] [...] προς δημιουργία συνεκτικού ευρωπαϊκού οικολογικού δικτύου [ΕΖΔ] ονομαζόμενου “Natura 2000”.

2. Με υπουργική απόφαση, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Προστασίας του Εδάφους προσδιορίζει, σε συμφωνία με την κάθε σχετική περιφέρεια, τους τόπους περί των οποίων γίνεται λόγος στην παράγραφο 1, δηλαδή τις [“ΕΖΔ”], εντός προθεσμίας έξι ετών από της καταρτίσεως του καταλόγου των οικοτόπων από την Επιτροπή.

[...]

4bis. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική μεταφορά της οδηγίας [92/43] και η ενημέρωση των δεδομένων, μεταξύ άλλων και σε σχέση με τις τροποποιήσεις των παραρτημάτων τις οποίες προβλέπει το άρθρο 19 της οδηγίας, οι Περιφέρειες και οι Αυτόνομες επαρχίες του Trento και του Bolzano προβαίνουν σε περιοδική αξιολόγηση, βάσει των δράσεων παρακολούθησης περί των οποίων γίνεται λόγος στο άρθρο 7, της καταλληλότητας των τόπων για την επίτευξη των σκοπών της οδηγίας, αξιολόγηση κατόπιν της οποίας μπορούν να προτείνουν στο Υπουργείο Περιβάλλοντος και Προστασίας του Εδάφους ενημέρωση του καταλόγου των τόπων, των ορίων τους και του περιεχομένου του σχετικού ενημερωτικού διοικητικού δελτίου. Το Υπουργείο αυτό διαβιβάζει τη σχετική πρόταση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή προκειμένου να προβεί στην εκτίμηση την οποία προβλέπει το άρθρο 9 της οδηγίας.»

- 11 Το άρθρο 7 του DPR 357/97, σχετικό με τη διαδικασία εποπτείας, ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Με υπουργική απόφαση, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Προστασίας του Εδάφους, κατόπιν διαβουλεύσεως με το Υπουργείο Γεωργικής και Δασικής Πολιτικής και το Εθνικό Ινστιτούτο Άγριας Πανίδας, εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων τους, καθώς και με τη Μόνιμη Σύνοδο η οποία είναι επιφορτισμένη με τις σχέσεις μεταξύ του κράτους, των Περιφερειών και των Αυτόνομων επαρχιών του Trento και του Bolzano, ορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές για την εποπτεία, τη δειγματοληψία και τις παρεκκλίσεις σχετικά με τα προστατευόμενα ζωικά και φυτικά είδη δυνάμει της παρούσας πράξεως.

2. Οι Περιφέρειες και οι Αυτόνομες επαρχίες του Trento και του Bolzano, βάσει των κατευθυντήριων γραμμών περί των οποίων γίνεται λόγος στην προηγούμενη παράγραφο, λαμβάνουν μέτρα προς εξασφάλιση της προστασίας και της εποπτείας της καταστάσεως διατηρήσεως των ειδών και των φυσικών οικοτόπων κοινοτικής σημασίας, ειδικότερα των ειδών και των οικοτόπων που κρίνεται ότι έχουν σχετική προτεραιότητα, ενημερώνοντας τα υπουργεία που μνημονεύονται στην παράγραφο 1.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 12 Η Cascina έχει την κυριότητα μιας εκτάσεως περιλαμβανομένης στον τόπο που καλείται «Brughiera del Dosso», στο έδαφος της κοινότητας Somma Lombardo, πλησίον του αερολιμένα Milano-Malpensa, στη Λομβαρδία. Το 2002 ο τόπος αυτός περιελήφθη στο φυσικό πάρκο της κοιλάδας του Ticino, δημιουργηθέν με τοπικό νόμο της Regione Lombardia [Περιφέρειας της Λομβαρδίας].
- 13 Με απόφαση της Giunta regionale (περιφερειακής αρχής) της Regione Lombardia της 8ης Αυγούστου 2003, ο εν λόγω τόπος περιελήφθη στον κατάλογο των τόπων που προτείνονταν ως ΤΚΣ, σύμφωνα με το άρθρο 3 του DPR 357/97. Ο ίδιος τόπος περιελήφθη στη συνέχεια στον κατάλογο των ΤΚΣ με την απόφαση 2004/798/EΚ της Επιτροπής, της 7ης Δεκεμβρίου 2004, με την οποία θεσπίστηκε ο κατάλογος των τόπων κοινοτικής σημασίας για την ηπειρωτική βιογεωγραφική περιοχή, κατ' εφαρμογήν της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ L 382, σ. 1). Ο τόπος της Brughiera del Dosso χαρακτηρίστηκε επίσης ως ΤΚΣ με υπουργική απόφαση της 25ης Μαρτίου 2005.
- 14 Στο μεταξύ, ο αερολιμένας Milano-Malpensa επεκτάθηκε σύμφωνα με το πολεοδομικό σχέδιο της ζώνης της Malpensa, που έγινε δεκτό με περιφερειακό νόμο της Regione Lombardia του 1999. Κατά την Cascina, το σχέδιο αυτό προβλέπει τη χρησιμοποίηση εκτάσεων περιλαμβανομένων στο έδαφος της κοινότητας Somma Lombardo για εμπορικούς και βιομηχανικούς σκοπούς. Η Cascina υποστηρίζει ότι η σταδιακή αύξηση της εναέριας κυκλοφορίας του αερολιμένα αυτού προκάλεσε οικολογική καταστροφή του τόπου της Brughiera del Dosso.
- 15 Εκτιμώντας ότι απειλείτο η οικολογική ποιότητα του τόπου της Brughiera del Dosso, η Cascina ζήτησε το 2005 από το Consorzio Parco Lombardo della Valle del Ticino, το οποίο ήταν ο αρμόδιος για τον τόπο αυτόν οργανισμός, να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να εμποδίσει την περιβαλλοντική υποβάθμιση του εν λόγω τόπου.
- 16 Ελλείψει απαντήσεως, η Cascina υπέβαλε το 2006 στο Υπουργείο μια αίτηση-όχληση, στηριζόμενη στο άρθρο 9 της οδηγίας 92/43 και στο άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/97, ζητώντας νέο καθορισμό των σχετικών ορίων ή τον αποχαρακτηρισμό του ίδιου τόπου από τον κατάλογο των ΤΚΣ, διότι, κατ' αυτήν, δεν πληρούνταν πλέον οι πραγματικές και νομικές προϋποθέσεις που προβλέπει η εφαρμοστέα ρύθμιση και, ειδικότερα, τα κριτήρια επιλογής των οικοτόπων που μπορούν να χαρακτηριστούν ως ΤΚΣ περί των οποίων γίνεται λόγος στο παράρτημα ΙΙΙ της οδηγίας αυτής. Το συμφέρον της Cascina για νέο καθορισμό των ορίων ή για τον ως άνω αποχαρακτηρισμό απορρέει από το γεγονός ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας όσον αφορά την περιληφθείσα στον τόπο της Brughiera del Dosso έκταση εθίγη με τη δεσμευτική κανονιστική ρύθμιση που διέπει τους ΤΚΣ από

την οποία εξαρτάται κάθε συνδεδεμένη με το έδαφος δραστηριότητα. Η εν λόγω δεσμευτική ρύθμιση εμποδίζει τη μεταβολή του προορισμού των σχετικών εκτάσεων, ενώ τέτοιες μεταβολές προβλέπονται από το πολεοδομικό σχέδιο της ζώνης της Malpensa.

- 17 Με απόφαση της 2ας Μαΐου 2006 το Υπουργείο δήλωσε αναρμοδιότητα και κάλεσε την Cascina να απευθυνθεί στη Regione Lombardia, εκθέτον ότι, δυνάμει του άρθρου 3 του DPR 357/97, οι περιφέρειες είναι εκείνες που προσδιορίζουν τους τόπους και του γνωστοποιούν τον σχετικό κατάλογο. Στη συνέχεια, η Cascina επανέλαβε την αίτησή της στη Regione Lombardia, η οποία την απέρριψε με απόφαση της 26ης Ιουλίου 2006 με την αιτιολογία ότι η αίτηση αυτή «μπορεί να εξεταστεί μόνον εφόσον το Υπουργείο ζητήσει από τις περιφέρειες να κινήσουν τη διαδικασία την οποία προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του [DPR 357/97]».
- 18 Κατόπιν της αρνήσεως της διοικήσεως να αποφανθεί επί της αιτήσεώς της, η Cascina προσέφυγε, σε πρώτο βαθμό, ενώπιον του Tribunale amministrativo regionale per la Lombardia (περιφερειακού διοικητικού δικαστηρίου της Λομβαρδίας) κατά των δύο αυτών αποφάσεων, επικαλούμενη την αδράνεια του Υπουργείου και της Regione Lombardia. Με την ως άνω προσφυγή ζήτησε, επιπροσθέτως, την καταβολή αποζημιώσεως.
- 19 Με απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2009 το δικαστήριο αυτό απέρριψε την εν λόγω προσφυγή στο σύνολό της. Με την ως άνω απόφαση το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι το άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/97 παρείχε στις περιφέρειες εξουσία αναλήψεως πρωτοβουλίας και υποβολής προτάσεως σχετικά με τον χαρακτηρισμό των ΤΚΣ, οπότε δεν μπορούσε να προσαφθεί στο Υπουργείο καμία αδράνεια. Επιπροσθέτως, το ίδιο δικαστήριο ερμήνευσε την απόφαση της Regione Lombardia όχι ως άρνηση να ενεργήσει, αλλά ως εκδήλωση της προθέσεως διατηρήσεως του τόπου της Brughiera del Dosso στον κατάλογο των ΤΚΣ παρά τη ρύπανση, οπότε δεν μπορούσε να ευδοκιμήσει ούτε το αίτημα διαπιστώσεως αδρανείας της ως άνω αρχής όσον αφορά τη σχετική περιοχή.
- 20 Η Cascina άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Consiglio di Stato (ιταλικού Συμβουλίου Επικρατείας). Αμφισβητεί, ειδικότερα, την περιλαμβανόμενη στην εν λόγω απόφαση ερμηνεία του άρθρου 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/97 και υποστηρίζει ότι η διάταξη αυτή, ερμηνευμένη σε συνδυασμό με την οδηγία 92/43, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εξουσία αναλήψεως πρωτοβουλίας για την αναθεώρηση του καταλόγου των ΤΚΣ έχουν όχι μόνον οι περιφέρειες, αλλά και το οικείο κράτος, πράγμα το οποίο συνεπάγεται έλλειψη νομιμότητας της αρνήσεως του Υπουργείου να αποφανθεί επί της υποβληθείσας το 2006 αιτήσεώς της.
- 21 Καλούμενο να εξετάσει το βάσιμο της επιχειρηματολογίας αυτής προς επίλυση της διαφοράς, το Consiglio di Stato διερωτάται, ιδίως, αν οι διατάξεις της οδηγίας αυτής απονέμουν στο κράτος, όπως και στις περιφέρειες, εξουσία αναλήψεως πρωτοβουλίας προς αναθεώρηση του καταλόγου αυτού, την οποία μπορεί να ασκήσει το εν λόγω κράτος, ενδεχομένως, υποκαθιστώντας τις περιφέρειες. Ομοίως, το δικαστήριο αυτό ζητεί να διευκρινιστεί αν η ως άνω εξουσία μπορεί να ασκείται όχι μόνο με πρωτοβουλία της αρμόδιας διοικητικής αρχής, αλλά και κατόπιν αιτήσεως ιδιώτη, έχοντος την κυριότητα εκτάσεως ευρισκόμενης εντός τόπου περιλαμβανομένου στον εν λόγω κατάλογο, και αν τα κράτη μέλη οφείλουν να ενεργούν, προβαίνοντας σε σχετική αναθεώρηση ή ακόμα και σε αποχαρακτηρισμό του οικοτόπου αυτού, όταν παρατηρούν μεταβολή σε σχέση με την αρχική κατάσταση του οικείου τόπου. Το δικαστήριο αυτό διατηρεί συνεπώς αμφιβολίες όσον αφορά την ερμηνεία των κρίσιμων εν προκειμένω διατάξεων της εν λόγω οδηγίας.
- 22 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Consiglio di Stato αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Απαγορεύεται, κατ' ορθή εφαρμογή των άρθρων 9 και [11] της οδηγίας για τους οικοτόπους, εθνική διάταξη (άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/1997) η οποία προβλέπει αυτεπάγγελτη εξουσία των περιφερειών και των αυτόνομων επαρχιών να προτείνουν την

αναθεώρηση των ΤΚΣ, χωρίς να προβλέπει παράλληλα υποχρέωση ενέργειας των εν λόγω διοικητικών αρχών στην περίπτωση κατά την οποία οι ιδιώτες ιδιοκτήτες εκτάσεων που περιλαμβάνονται στον ΤΚΣ ζητούν αιτιολογημένα την άσκηση της εν λόγω εξουσίας, ακόμα και όταν οι ιδιώτες προβάλλουν περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής;

- 2) Απαγορεύεται, κατ' ορθή εφαρμογή των άρθρων 9 και [11] της οδηγίας [92/43] εθνική διάταξη (άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/1997) η οποία προβλέπει αυτεπάγγελτη εξουσία των περιφερειών και των αυτόνομων επαρχιών να προτείνουν την αναθεώρηση των ΤΚΣ, μετά από περιοδική αξιολόγηση, χωρίς να επιβάλλει συγκεκριμένη χρονική ακολουθία της αξιολογήσεως (για παράδειγμα, ανά διετία, τριετία κ.λπ.) ή να προβλέπει ότι η περιοδική αξιολόγηση που ζητείται από τις περιφέρειες ή από τις αυτόνομες επαρχίες γνωστοποιείται μέσω κάποιας μορφής συλλογικής δημοσιότητας, προκειμένου να επιτρέπεται στους ενδιαφερομένους να υποβάλλουν παρατηρήσεις και προτάσεις;
- 3) Απαγορεύεται, κατ' ορθή εφαρμογή των άρθρων 9 και [11] της οδηγίας για τους οικοτόπους, εθνική διάταξη (άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/1997) η οποία προβλέπει ότι η πρωτοβουλία αναθεωρήσεως των ΤΚΣ απόκειται στις περιφέρειες και στις αυτόνομες επαρχίες, χωρίς να προβλέπει παράλληλα δικαίωμα πρωτοβουλίας του κράτους, ακόμα και καθ' υποκατάσταση, σε περίπτωση αδρανείας των περιφερειών ή των αυτόνομων επαρχιών;
- 4) Απαγορεύεται, κατ' ορθή εφαρμογή των άρθρων 9 και [11] της οδηγίας για τους οικοτόπους, εθνική διάταξη (άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/1997) η οποία προβλέπει αυτεπάγγελτη εξουσία των περιφερειών και των αυτόνομων επαρχιών να προτείνουν την αναθεώρηση των ΤΚΣ, κατ' απόλυτη διακριτική ευχέρεια και όχι κατά δέσμια αρμοδιότητα, ακόμα και στην περίπτωση φαινομένων ρύπανσης ή περιβαλλοντικής υποβάθμισης που έχουν διαπιστωθεί επίσημα;
- 5) [...] Πρέπει να νοηθεί η διαδικασία του άρθρου 9 της οδηγίας [92/43], η οποία στην εσωτερική έννομη τάξη διέπεται από το άρθρο 3, παράγραφος 4bis, του DPR 357/97, ως διαδικασία που πρέπει αναγκαστικώς να περατωθεί με διοικητική πράξη ή ως διαδικασία της οποίας η έκβαση είναι καθαρά προαιρετική, [όταν] ως “διαδικασία που πρέπει αναγκαστικώς να περατωθεί με διοικητική πράξη” νοείται διαδικασία η οποία, “εφόσον συντρέχουν οι έννομες προϋποθέσεις, πρέπει να συνίσταται στη διαβίβαση της προτάσεως της περιφέρειας, επιμελεία του Υπουργείου, στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή”, χωρίς να ασκεί ουδεμία επιρροή αν η διαδικασία πρέπει να θεωρηθεί ότι κινείται μόνον αυτεπαγγέλτως ή και μετά από αίτημα ιδιώτη[;]
- 6) [...] Απαγορεύει η [...] νομοθεσία [της Ένωσης], και ιδίως η οδηγία [92/43], νομοθεσία κράτους μέλους που επιβάλλει την κίνηση της διαδικασίας αποχαρκτηρισμού και τη λήψη περαιτέρω μέτρων παρακολούθησης και διατήρησης κατόπιν επισημάνσεως ιδιώτη σχετικά με την κατάσταση υποβαθμίσεως του τόπου;
- 7) Απαγορεύει η [...] νομοθεσία [της Ένωσης], και ιδίως η οδηγία [92/43], νομοθεσία κράτους μέλους που επιβάλλει την κίνηση διαδικασίας αποχαρκτηρισμού τόπου που περιλαμβάνεται στο δίκτυο Natura 2000 για την προστασία αποκλειστικά ιδιωτικών συμφερόντων οικονομικής φύσεως;
- 8) Απαγορεύει η [...] νομοθεσία [της Ένωσης], και ιδίως η οδηγία [92/43], νομοθεσία κράτους μέλους που προβλέπει, εφόσον υφίστανται έργα υποδομών γενικού, κοινωνικού και οικονομικού, ενδιαφέροντος, που έχουν αναγνωριστεί και από την [Ένωση], αλλά μπορούν να αποδειχθούν επιβλαβή για φυσικό οικότοπο που έχει αναγνωριστεί σύμφωνα με την οδηγία, την κίνηση διαδικασίας αποχαρκτηρισμού του τόπου και τη λήψη αντισταθμιστικών μέτρων για τη διασφάλιση της συνολικής συνοχής του δικτύου Natura 2000;

- 9) Απαγορεύει η [...] νομοθεσία [της Ένωσης], και ιδίως η οδηγία [92/43], νομοθεσία κράτους μέλους σύμφωνα με την οποία, σε σχέση με τους φυσικούς οικοτόπους, επιρροή ασκούν τα οικονομικά συμφέροντα των ιδιωτών ιδιοκτητών, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να ζητήσουν από τα εθνικά δικαστήρια την έκδοση πράξεως που επιβάλλει τον επανακαθορισμό των ορίων του τόπου;
- 10) Απαγορεύει η [...] νομοθεσία [της Ένωσης], και ιδίως η οδηγία [92/43], νομοθεσία κράτους μέλους που προβλέπει αποχαρκτηρισμό του τόπου σε περίπτωση υποβαθμίσεως που οφείλεται στον άνθρωπο και όχι σε φυσικούς παράγοντες;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου, του τέταρτου και του πέμπτου ερωτήματος

- 23 Με το πρώτο, το τέταρτο και το πέμπτο ερώτημα, που πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατά βάση να διευκρινιστεί αν τα άρθρα 4, παράγραφος 1, 9 και 11 της οδηγίας 92/43 έχουν την έννοια ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών υποχρεούνται να προτείνουν στην Επιτροπή τον αποχαρκτηρισμό ενός τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ όταν στις αρχές αυτές υποβάλλεται αίτημα εκ μέρους του κυρίου εκτάσεως ευρισκομένης εντός του τόπου αυτού, ο οποίος επικαλείται την περιβαλλοντική υποβάθμιση του εν λόγω τόπου.
- 24 Πριν εξεταστεί αν η οδηγία αυτή προβλέπει τον αποχαρκτηρισμό τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ, πρέπει να υπομνησθεί η διαδικασία την οποία προβλέπει η εν λόγω οδηγία για την ένταξη ενός τόπου στον κατάλογο αυτόν. Ειδικότερα, κατά το άρθρο 4, παράγραφοι 1 και 2, της ίδιας οδηγίας, η ένταξη αυτή αποφασίζεται από την Επιτροπή κατόπιν προτάσεως του οικείου κράτους μέλους. Συναφώς, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43 ορίζει περαιτέρω ότι τα κράτη μέλη προτείνουν, ενδεχομένως, την προσαρμογή του εν λόγω καταλόγου βάσει των αποτελεσμάτων της εποπτείας της καταστάσεως διατηρήσεως των ειδών και των φυσικών οικοτόπων την οποία τα κράτη αυτά ασκούν σύμφωνα με το άρθρο 11 της οδηγίας αυτής. Περαιτέρω, το άρθρο 4, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας προβλέπει την υποχρέωση των κρατών μελών να ορίζουν όλους τους περιλαμβανομένους στον κατάλογο των ΤΚΣ τόπους ως ΕΖΔ.
- 25 Καίτοι ουδεμία διάταξη της ίδιας οδηγίας προβλέπει ρητώς τον αποχαρκτηρισμό ενός τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ, πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι το άρθρο 9 της οδηγίας 92/43 παρέχει στην Επιτροπή τη δυνατότητα να εξετάσει τον αποχαρκτηρισμό μιας ΕΖΔ όταν τούτο δικαιολογείται από τη φυσική εξέλιξη, στο πλαίσιο της εποπτείας την οποία τα κράτη μέλη ασκούν σύμφωνα με το άρθρο 11 της οδηγίας αυτής. Εντούτοις, ένας τέτοιος αποχαρκτηρισμός συνεπάγεται οπωσδήποτε τον αποχαρκτηρισμό ενός ΤΚΣ, διότι, δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 4, της εν λόγω οδηγίας, όλοι οι ΤΚΣ πρέπει να προσδιορίζονται ως ΕΖΔ από τα κράτη μέλη.
- 26 Εξ αυτού συνάγεται ότι η προσαρμογή του καταλόγου των ΤΚΣ την οποία τα κράτη μέλη προτείνουν στην Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας μπορεί να περιλαμβάνει τον αποχαρκτηρισμό ενός τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ, ο οποίος, ελλείψει ειδικών διατάξεων, πρέπει να πραγματοποιείται με βάση την ίδια διαδικασία όπως και η ένταξη τόπου στον εν λόγω κατάλογο.
- 27 Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι, μολονότι από τους κανόνες περί διαδικασίας προσδιορισμού των τόπων που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ΕΖΔ, που προβλέπει η οδηγία, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη έχουν ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως προκειμένου περί των κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, προτάσεών τους, τα ως άνω κράτη υποχρεούνται ωστόσο να τηρούν στο πλαίσιο αυτό τα κριτήρια που θέτει η οδηγία (βλ., ιδίως, απόφαση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-67/99, EU:C:2001:432, σκέψη 33). Επομένως, όταν τα αποτελέσματα της εποπτείας την οποία τα κράτη αυτά ασκούν βάσει του άρθρου 11 της εν λόγω οδηγίας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα κριτήρια αυτά δεν μπορούν

πλέον, κατά τρόπο μη αναστρέψιμο, να τηρούνται τα εν λόγω κράτη οφείλουν οπωσδήποτε να διατυπώνουν, δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, πρόταση προσαρμογής του καταλόγου των ΤΚΣ με σκοπό να καταστεί ο κατάλογος αυτός εκ νέου σύμφωνος προς τα εν λόγω κριτήρια.

- 28 Έτσι, όταν ένας τόπος περιλαμβανόμενος στον κατάλογο των ΤΚΣ οριστικώς δεν μπορεί πλέον να συμβάλει στην επίτευξη των σκοπών της οδηγίας 92/43 και, επομένως, δεν δικαιολογείται πλέον να υπόκειται ο τόπος αυτός στις διατάξεις της ως άνω οδηγίας, το εμπλεκόμενο κράτος μέλος υποχρεούται να προτείνει στην Επιτροπή τον αποχαρακτηρισμό του εν λόγω τόπου. Πράγματι, αν το κράτος αυτό δεν πρότεινε τον ως άνω αποχαρακτηρισμό, θα μπορούσε να συνεχίσει να χρησιμοποιεί ματαίως πόρους για τη διαχείριση του ίδιου τόπου κατά τρόπο που θα στερείτο κάθε χρησιμότητας για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και των ειδών. Επιπλέον, η διατήρηση στο πλαίσιο του δικτύου Natura 2000 τόπων οι οποίοι, οριστικώς, δεν συμβάλλουν πλέον στην επίτευξη των σκοπών αυτών δεν θα ήταν σύμφωνη προς τις ποιοτικές απαιτήσεις του εν λόγω δικτύου.
- 29 Η υποχρέωση που υπέχουν τα κράτη μέλη να προτείνουν στην Επιτροπή τον αποχαρακτηρισμό ενός τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ ο οποίος κατά τρόπο μη αναστρέψιμο πλέον δεν μπορεί να συμβάλει στην επίτευξη των σκοπών της οδηγίας 92/43 επιβάλλεται ακόμα επιτακτικότερα όταν ο τόπος αυτός περιλαμβάνει έκταση ανήκουσα σε ιδιοκτήτη η άσκηση του δικαιώματος ιδιοκτησίας του οποίου περιορίζεται λόγω της εντάξεως της εκτάσεως αυτής στον ως άνω κατάλογο, χωρίς να δικαιολογείται πλέον η συνέχιση της υπαγωγής του τόπου αυτού στις διατάξεις της εν λόγω οδηγίας. Πράγματι, όπως τόνισε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 39 των προτάσεών της, εφόσον οι ιδιότητες του οικείου τόπου ικανοποιούν τις προϋποθέσεις βάσει των οποίων κατέστη δυνατός ο χαρακτηρισμός του ως φυσικού οικοτόπου, οι περιορισμοί του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, καταρχήν, δικαιολογούνται από τον σκοπό της προστασίας του περιβάλλοντος τον οποίο επιδιώκει η εν λόγω οδηγία (βλ., επ' αυτού, απόφαση *Křížan* κ.λπ., C-416/10, EU:C:2013:8, σκέψεις 113 έως 115). Εάν όμως εξέλιπαν εν τω μεταξύ οι εν λόγω ιδιότητες, ο περαιτέρω περιορισμός της χρήσεως της οικείας εκτάσεως μπορεί να συνιστά προσβολή του δικαιώματος ιδιοκτησίας.
- 30 Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι μόνη η προβολή του επιχειρήματος της περιβαλλοντικής υποβαθμίσεως ενός ΤΚΣ εκ μέρους του κύριου της ευρισκομένης εντός του τόπου αυτού εκτάσεως δεν αρκεί, καθαυτή, ώστε να κινηθεί η διαδικασία προσαρμογής του καταλόγου των ΤΚΣ. Έχει ουσιώδη σημασία η υποβάθμιση αυτή να καθιστά κατά τρόπο μη αναστρέψιμο τον εν λόγω τόπο ακατάλληλο προς εξασφάλιση της διατηρήσεως των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας ή όσον αφορά τη δημιουργία του δικτύου Natura 2000, έτσι ώστε ο τόπος αυτός να μην μπορεί πλέον να συμβάλει στην επίτευξη των σκοπών της εν λόγω οδηγίας όπως εκτίθενται στα άρθρα 2 και 3 αυτής. Πράγματι, όπως προκύπτει από το άρθρο 4, παράγραφοι 1 και 2, της ίδιας οδηγίας, η ένταξη ενός τόπου στον κατάλογο αυτό έγινε με σκοπό την επίτευξη των σκοπών της διατηρήσεως και της δημιουργίας του ως άνω δικτύου.
- 31 Έτσι, μια οποιαδήποτε υποβάθμιση τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ δεν δικαιολογεί οπωσδήποτε τον αποχαρακτηρισμό του.
- 32 Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας 92/43, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 4, παράγραφος 5, της οδηγίας αυτής, επιβάλλει στα κράτη μέλη να προστατεύουν τους ΤΚΣ λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα ώστε να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων και των ειδών που απαντώνται σε αυτούς. Η εκ μέρους κράτους μέλους παράβαση της εν λόγω υποχρεώσεως προστασίας όσον αφορά συγκεκριμένο τόπο δεν δικαιολογεί οπωσδήποτε τον αποχαρακτηρισμό του τόπου αυτού (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-418/04, EU:C:2007:780, σκέψεις 83 έως 86). Αντιθέτως, στο κράτος αυτό εναπόκειται να λάβει τα αναγκαία μέτρα προστασίας του εν λόγω τόπου.

- 33 Επιπλέον, πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι τόπος περιλαμβανόμενος στον κατάλογο των ΤΚΣ δεν μπορεί κατά νόμον να θίγεται σημαντικά από σχέδιο ασυμβίβαστο προς τους σκοπούς προστασίας της οδηγίας 92/43 παρά μόνον εφόσον τηρούνται οι κανόνες τους οποίους θέτει το άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας αυτής, στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 4, παράγραφος 5, της εν λόγω οδηγίας, οι οποίοι επιβάλλουν την κατάλληλη εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον και, ενδεχομένως, τη λήψη κάθε αναγκαίου αντισταθμιστικού μέτρου για την προστασία του.
- 34 Εξάλλου, όσον αφορά τα σχέδια ή τα έργα που δεν εμπίπτουν στο άρθρο 6, παράγραφοι 3 και 4, της οδηγίας 92/43 κατά τον χρόνο πραγματοποιήσεώς τους, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορεί να αποκλείεται η δυνατότητα κράτους μέλους, κατ' αναλογία προς την προβλεπόμενη από το άρθρο 6, παράγραφος 4, της οδηγίας αυτής διαδικασία, να επικαλεστεί, στο πλαίσιο εθνικής διαδικασίας εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών επιπτώσεων σχεδίου ή έργου που ενδέχεται να θίξει σημαντικά τα συμφέροντα διατηρήσεως ενός τόπου, λόγους δημοσίου συμφέροντος και, εφόσον πληρούνται κατ' ουσίαν οι προϋποθέσεις της διατάξεως αυτής, να επιτρέψει δραστηριότητα η οποία, κατόπιν τούτου, δεν θα απαγορεύεται πλέον από την παράγραφο 2 του εν λόγω άρθρου. Ωστόσο, για να μπορεί να διαπιστωθεί αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 6, παράγραφος 4, της οδηγίας 92/43, πρέπει να έχουν εξεταστεί, προηγουμένως, οι επιπτώσεις του σχεδίου ή του έργου σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής (βλ. απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας, C-404/09, EU:C:2011:768, σκέψεις 156 και 157)
- 35 Επομένως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές υποχρεούνται συναφώς να προτείνουν τον αποχαρακτηρισμό ενός τόπου μόνον αν, παρά την τήρηση των διατάξεων αυτών, ο τόπος αυτός κατά τρόπο μη αναστρέψιμο πλέον δεν μπορεί να συμβάλει στην επίτευξη των σκοπών της οδηγίας 92/43, έτσι ώστε ο χαρακτηρισμός του ως ΤΚΣ να μην είναι πλέον δικαιολογημένος.
- 36 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο, το τέταρτο και το πέμπτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 4, παράγραφος 1, 9 και 11 της οδηγίας 92/43 έχουν την έννοια ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών υποχρεούνται να προτείνουν στην Επιτροπή τον αποχαρακτηρισμό τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ όταν υποβάλλεται στις αρχές αυτές αίτηση εκ μέρους του ιδιοκτήτη εκτάσεως ευρισκομένης εντός του τόπου αυτού ο οποίος επικαλείται την περιβαλλοντική υποβάθμιση του τελευταίου, υπό την προϋπόθεση όμως ότι η αίτηση αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι, παρά την τήρηση των διατάξεων του άρθρου 6, παράγραφοι 2 έως 4, της εν λόγω οδηγίας, ο εν λόγω τόπος οριστικώς δεν μπορεί πλέον να συμβάλει στη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας ή στη δημιουργία του δικτύου Natura 2000.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

- 37 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο, το τέταρτο και το πέμπτο ερώτημα, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο ερώτημα, καθόσον η απάντηση σε αυτό δεν είναι πλέον απολύτως αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

Επί του τρίτου ερωτήματος

- 38 Με το τρίτο ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, κατά βάση, αν τα άρθρα 4, παράγραφος 1, 9 και 11 της οδηγίας 92/43 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως που παρέχει μόνο στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως και στις περιφερειακές αρχές την αρμοδιότητα να προτείνουν την προσαρμογή του καταλόγου των ΤΚΣ και όχι, τουλάχιστον επικουρικώς σε περίπτωση αδρανείας των αρχών αυτών, στο ίδιο το κράτος.

- 39 Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι η οδηγία αυτή επιβάλλει υποχρεώσεις στα κράτη μέλη χωρίς να αναφέρεται σε κάποια κατανομή των αρμοδιοτήτων κατά το εσωτερικό δίκαιο όσον αφορά την εκπλήρωση των εν λόγω υποχρεώσεων. Έτσι, η εν λόγω οδηγία δεν διευκρινίζει τις ειδικότερες λεπτομέρειες όσον αφορά την κατά το εσωτερικό δίκαιο άσκηση της αρμοδιότητας για την πρόταση προσαρμογής του καταλόγου των ΤΚΣ.
- 40 Ελλείπει μιας τέτοιας διευκρίνισης, πρέπει να τηρείται ο κανόνας του άρθρου 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, κατά τον οποίο η οδηγία, δεσμεύουσα κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών. Ο καθορισμός των αρμόδιων για τη συμμόρφωση προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την οδηγία 92/43 εθνικών αρχών εμπίπτει στην αρμοδιότητα αυτή.
- 41 Συναφώς, το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί μόνον η μεταφορά της οδηγίας 92/43 στο εσωτερικό δίκαιο, περιλαμβανομένου του ως άνω καθορισμού, να εξασφαλίζει πράγματι την πλήρη εφαρμογή της οδηγίας κατά τρόπο αρκούντως σαφή και συγκεκριμένο (βλ. επ' αυτού, ιδίως, απόφαση Επιτροπή κατά Αυστρίας, C-507/04, EU:C:2007:427, σκέψη 89).
- 42 Πράγματι, καίτοι κάθε κράτος μέλος είναι ελεύθερο να κατανέμει, όπως εκείνο κρίνει, τις αρμοδιότητες σε εθνικό επίπεδο και να εφαρμόζει τις οδηγίες με μέτρα των περιφερειακών ή τοπικών αρχών, ωστόσο, η κατανομή αυτή αρμοδιοτήτων δεν μπορεί να το απαλλάξει από την υποχρέωση πλήρους εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την οδηγία αυτή.
- 43 Κατά συνέπεια, το δίκαιο της Ένωσης δεν απαιτεί η ανατιθέμενη σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως και σε περιφερειακές αρχές αρμοδιότητα εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την εν λόγω οδηγία να συμπληρώνεται με μια επικουρική αρμοδιότητα του κράτους. Επιπλέον, οι υποχρεώσεις που υπέχει ένα κράτος μέλος δυνάμει της οδηγίας αυτής και, ειδικότερα, η υποχρέωσή του να προτείνει την προσαρμογή του καταλόγου των ΤΚΣ δεν συνεπάγονται, όσον αφορά την εσωτερική κατανομή των αρμοδιοτήτων, ότι το κράτος οφείλει, ενδεχομένως, να υποκαθιστά τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως σε περίπτωση αδρανείας αυτών. Εντούτοις, το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί όλα τα μέτρα εποπτείας και ελέγχου τα οποία έχουν θεσπισθεί βάσει των διαδικασιών που προβλέπονται από την εθνική έννομη τάξη να είναι αρκούντως αποτελεσματικά ώστε να καθίσταται δυνατή η ορθή συμμόρφωση προς τις επιταγές της οδηγίας 92/43 (βλ., επ' αυτού, απόφαση Γερμανία κατά Επιτροπής, C-8/88, EU:C:1990:241, σκέψη 13).
- 44 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 4, παράγραφος 1, 9 και 11 της οδηγίας 92/43 έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως που παρέχει μόνο στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως και στις περιφερειακές αρχές την αρμοδιότητα να προτείνουν την προσαρμογή του καταλόγου των ΤΚΣ και όχι, τουλάχιστον, επικουρικός σε περίπτωση αδρανείας αυτών, στο κράτος, εφόσον η ως άνω παροχή αρμοδιοτήτων εγγυάται την ορθή εφαρμογή των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας.

Επί του έκτου ερωτήματος και επί των ακολούθων ερωτημάτων

- 45 Πρέπει να υπομνησθεί ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΕΚ, εναπόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της εκδοθησόμενης δικαστικής αποφάσεως να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την ανάγκη εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως προκειμένου το ίδιο να αποφανθεί όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται καταρχήν να απαντήσει (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 39 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 46 Το τεκμήριο λυσιτέλειας που ισχύει όσον αφορά τα προδικαστικά ερωτήματα που υποβάλλουν τα εθνικά δικαστήρια μπορεί να ανατραπεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, οσάκις είναι πρόδηλον ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου τη Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ή οσάκις το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως, ή ακόμα το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβάλλονται.
- 47 Εν προκειμένω, όπως το ίδιο το αιτούν δικαστήριο αναγνωρίζει στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, δεν αμφισβητείται ότι το έκτο μέχρι και το δέκατο ερώτημα, τα οποία πρότεινε ενώπιόν του η Regione Lombardia, είναι υποθετικής φύσεως. Πράγματι, κατά τα στοιχεία που παρέσχε το δικαστήριο αυτό, τα ως άνω ερωτήματα αναφέρονται σε ρυθμίσεις που δεν υφίστανται επί του παρόντος στην ιταλική έννομη τάξη.
- 48 Κατά συνέπεια, το έκτο μέχρι και το δέκατο ερώτημα πρέπει να κριθούν απαράδεκτα.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 49 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπíπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Τα άρθρα 4, παράγραφος 1, 9 και 11 της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, όπως τροποποιήθηκε με την Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Δημοκρατίας της Κύπρου, της Δημοκρατίας της Λεττονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας, και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουν την έννοια ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών υποχρεούνται να προτείνουν στην Επιτροπή τον αποχαρακτηρισμό τόπου περιλαμβανομένου στον κατάλογο των ΤΚΣ όταν υποβάλλεται στις αρχές αυτές αίτηση εκ μέρους του ιδιοκτήτη εκτάσεως ευρισκομένης εντός του τόπου αυτού ο οποίος επικαλείται την περιβαλλοντική υποβάθμιση του τελευταίου, υπό την προϋπόθεση όμως ότι η αίτηση αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι, παρά την τήρηση των διατάξεων του άρθρου 6, παράγραφοι 2 έως 4, της εν λόγω οδηγίας, όπως τροποποιήθηκε, ο εν λόγω τόπος οριστικώς δεν μπορεί πλέον να συμβάλει στη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας ή στη δημιουργία του δικτύου Natura 2000.
- 2) Τα άρθρα 4, παράγραφος 1, 9 και 11 της οδηγίας 92/43, όπως τροποποιήθηκε με την Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Δημοκρατίας της Κύπρου, της Δημοκρατίας της Λεττονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας, και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως που παρέχει μόνο στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως και στις περιφερειακές αρχές την αρμοδιότητα να προτείνουν την προσαρμογή του καταλόγου των ΤΚΣ και όχι, τουλάχιστον επικουρικώς σε περίπτωση αδρανείας αυτών, στο κράτος, εφόσον η ως άνω παροχή αρμοδιοτήτων εγγυάται την ορθή εφαρμογή των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας.

(υπογραφές)